

УДК 378.147

Артюшина М.В.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КОЛЕКТИВНОЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний світ висуває особливі вимоги до підготовки фахівців з економіки. Суб'єкт економічної діяльності має бути здатним свідомо, цілеспрямовано діяти для досягнення необхідного успіху, враховувати різноманітні фактори економічної діяльності, бути здатним до конструктивної економічної поведінки та спільного вирішення актуальних професійних проблем. Особливого значення також набуває розвиток економічного мислення майбутніх фахівців, оскільки саме здатність творчо і неординарно мислити забезпечує гнучкість економічної поведінки та успішність діяльності суб'єктів господарювання.

Про необхідність оновлення сучасної професійної підготовки в галузі економіки йде мова у «Концепції розвитку економічної освіти» в Україні, в якій названо такі її ціннісні орієнтири: розвиток творчого потенціалу особистості та її соціалізація; виховання самостійності наукового економічного мислення, формування економічного світогляду, впевненості у власних силах; розвиток здібностей до самореалізації, самоосвіти, саморозвитку особистості [8].

Водночас традиційні умови навчання не дозволяють досягти зазначених завдань у повній мірі. Акцент на запам'ятовуванні і відтворенні навчальної інформації, переважне використання репродуктивних методів навчання призводять до переважання студентів знаннявою інформацією, яка до того ж не достатньо ними осмислюється. Переважна кількість здобутих знань забувається вже після складання відповідного заліку чи іспиту. Дехто з студентів навіть не усвідомлюють значення вивчення тих чи інших дисциплін, зв'язку окремих компонентів підготовки тощо.

Отже, в даній статті ми прагнули розглянути проблему недосконаlostі наявних технологій навчання для вирішення актуальних завдань сучасної економічної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасними вітчизняними дослідниками пропонуються різні концептуальні ідеї стосовно удосконалення економічної підготовки у ВНЗ (В.В.Захар'єв [0], М.В.Вачевський [4], А.М.Колот [7] та інші). Серед провідних концептуальних ідей дослідників – ідеї фундаменталізації та інтенсифікації освіти, запровадження компетентнісного, інноваційно-зорієнтованого підходів, активних методів навчання. Водночас конкретні освітні технології досі слабо використовуються в економічній підготовці.

Однією з таких технологій виступає технологія колективної розумової діяльності, запропонована у 90-х роках ХХ ст. російською дослідницею К.Я.Вазиною, професором, завідувачем кафедри «Діяльність» Ніжегородського міжобласного інституту підвищення кваліфікації працівників профтехосвіти

[3]. Детально ця технологія була описана Д.Г.Левітесом [9]. Водночас, у сучасних вітчизняних наукових джерелах дуже мало робіт, що містять досвід використання цієї технології. Лише окремі методи, відповідні її змісту (зокрема, «мозковий штурм»), розглядаються у підручниках як методи активного навчання.

Змісту даної технології також відповідає теорія вирішення винахідницьких задач (російською ТРИЗ), запропонована російськими дослідниками Г. С. Альтшуллером та його колегами [1, 10]. У межах цієї теорії запропоновано низку методів винахідницької діяльності, які можуть успішно використовуватись у процесі викладання різних навчальних дисциплін, у тому числі економічних. Водночас методика використання цих методів у навчальному процесі також описана обмежено.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягала у тому, щоб показати можливість використання технології колективної розумової діяльності, описати її зміст та можливі методи реалізації у процесі підготовки студентів економічного профілю. Окремим завданням було також показати можливість підготовки викладачів економічних дисциплін до використання цієї технології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія колективної розумової діяльності визначається як «безперервний процес управління розвитком потреб, здібностей тих, хто навчається» [3]. Головним завданням педагога є навчання учнів діяльності. Педагог організує взаємодію учнів у пізнавальному процесі, свідомо створюючи при цьому таку соціальну інфраструктуру, як викличе в них необхідність діяти за нормами суспільних стосунків (кожен має право висловлювати будь-яку точку зору, відстоювати її переконливою аргументацією, але зобов'язаний вислухати і зрозуміти іншого, терпимо ставитись до іншої думки, вилучати з неї раціональне, нести особисту відповідальність за довірену йому частину спільної справи). При цьому суттєво змінюється ставлення до іншої людини як особистості: відчуженість, байдужість поступаються зацікавленості, взаєморозумінню, співпричетності.

У режимі колективної розумової діяльності всі учасники пов'язані один з одним спільним пізнавальним інтересом. Колектив стає механізмом розвитку особистості. Успіх спільного пошуку визначається інтелектуальними, організаційними, моральними зусиллями кожного. Навчання ведеться в активній взаємодії тих, хто навчається, з педагогом і між собою. З першого заняття, в активному процесі взаємодії педагог прагне виявити як для себе, так і для кожного учня реальні можливості його особистості. Способи організації навчання визначаються його стратегічною метою, необхідністю введення учнів у режим постійно зростаючої активності спільної пізнавальної діяльності, що досягається шляхом неперервності робочого процесу.

Технологія КРД складається з системи проблемних ситуацій, кожна з яких розподіляється на 4 основні такти:

- Перший такт – введення у проблемну ситуацію: постановка проблеми, колективне обговорення цілей, способів їх досягнень. Функція: актуалізація суперечностей, визначення внутрішніх цілей, реальних способів діяльності.

- Другий такт – робота у творчих мікрогрупах з вирішення проблеми. Функція: розв’язання суперечностей, вирощування внутрішніх цілей, формування способів діяльності, виробка індивідуальної та колективної позиції по проблемі, що вивчається. Учасники творчих груп вправляються в реалізації демократичних стосунків, їх ролі постійно змінюються, учасники можуть вільно пересуватись між групами.

- Третій такт – презентація способу вирішення проблеми мікрогрупами, загальне обговорення, захист позицій. Функція: формування колективних і особистих позицій на основі порівняння їх з науковою, виробка суспільної думки про роботу творчих груп, окремих особистостей, колективу в цілому. Кожна група оголошує і активно відстоює свою позицію у вирішення наданої проблеми, проводиться дискусія, в ході якого виробляється єдине вирішення.

- Четвертий такт – рефлексія, постановка нової проблеми – обговорення процесу і результатів вирішення проблеми, невдач і ускладнень, виявлення причин своїх помилок, що призводить кожного учня до нової навчальної проблеми – проблеми усвідомлення засобів власної і спільної розумової діяльності.

При використанні цієї технології у навчальному процесі можуть використовуватись методи творчого вирішення проблем: мозкова атака, синектика, морфологічний аналіз, метод аналізу і синтезу фантастичних ідей, метод „гірлянд асоціацій”, стратегія семикратного пошуку, метод евристичних запитань, метод інверсії, метод емпатії (особистої аналогії), метод «снігова куля», метод «килимок ідей» та інші.

На основі узагальнення багатьох джерел [зокрема, 1, 5, 10] було складено їх коротку характеристику деяких з цих методів, що доцільно використовувати при навчанні студентів економічного профілю (табл. 1). Дані методи можуть успішно використовуватись при викладанні багатьох економічних дисциплін та спеціальностей, таких як «менеджмент», «маркетинг», «економічна теорія» та інших. Зокрема, в процесі генерування ідей можна вирішувати практичні господарські ситуації, пропонувати нові товари та їх характеристики, розробляти визначення понять, вигадувати нові моделі ринкових систем тощо.

Особливим завданням при запровадженні даної технології є відповідна підготовка викладачів економічних дисциплін. Особлива проблема полягає в тому, що більшість викладачів економічного профілю не мають спеціальної педагогічної освіти, відповідно не завжди володіють багатьма технологіями навчання.

Для вирішення цієї проблеми нами було розроблене тренінгове заняття на тему «Технологія колективної розумової діяльності» для викладачів тренінг-курсу «Технології інноваційного навчання в економічному університеті», що проводиться у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» для підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу.

Таблиця 1

Характеристика методів творчого вирішення проблем

Методи	Послідовність реалізації методу	Переваги	Недоліки
Мозковий штурм – («Brainstorming») – метод короткочасної некритичної генерації ідей для їх подальшого обговорення і вибору найкращого способу вирішення проблеми.	1) формулювання проблеми; 2) створення робочих груп; 3) вибір “фіксатора ідей”; 4) інтелектуальна розминка; 5) генерування ідей; 6) оцінка і відбір доцільних ідей; 7) формування на їх основі варіантів рішень; 8) презентація отриманих результатів; 9) рефлексія.	Швидкість і некритичність генерації ідей, взаємний обмін ними, часова обмеженість дозволяють зменшити вплив стереотипів мислення, які звичайно супроводжують розумову діяльність.	Потребує постановки актуальної, значущої проблеми, обов’язкового дотримання учасниками правил генерування ідей, їх фіксації і подальшого аналізу
Синектика – один із методів організації творчого мислення, стимуляції уяви, вирішення проблем, сутність якого полягає в тому, щоб порівняти об’єкт проблеми з аналогічними в інших сферах і таким чином знайти рішення за аналогією.	1) постановка проблеми, її обговорення і осмислення; 2) висування аналогій; 3) застосування намічених аналогій до вирішення певної проблеми; 4) демонстрація рішення; 5) рефлексія.	Мислення за аналогією стимулює ланцюжкову реакцію асоціацій, здатних привести до оригінального творчого рішення	Потребує входження до групи людей з творчим, оригінальним, художнім складом мислення (розвинена права півкуля), потребує комфортної психологічної атмосфери, сприятливих умов.
Метод «снігова куля» – метод колективного пошуку спільного рішення або спільного погляду на певний об’єкт.	1) постановка проблеми (завдання); 2) самостійне визначення поняття кожним учасником; 3) робота в двійках чи трійках; 4) робота в малих групах; 5) спільне обговорення; 6) рефлексія.	Включає всіх учасників до навчального процесу, спонукає до активності та «входження в тему».	Займає багато часу, тому не придатний в короткотривалих формах навчання.

Продовження табл. 1

Методи	Послідовність реалізації методу	Переваги	Недоліки
Метод інверсії (зворотної аналогії) – один із евристичних методів навчально-творчої діяльності, зорієнтований на пошук вирішень творчого завдання в нових, несподіваних напрямках, частіше за все протилежних традиційним поглядам та переконанням, які присутні в логіці.	1) введення у проблему; 2) аналіз традиційних характеристик об'єкта; 3) застосування інверсій – пошук можливостей змінити об'єкт; 4) вибір і обґрунтування однієї ідеї; 5) презентація ідеї; 6) рефлексія.	Дозволяє розвивати діалектику мислення у тих, хто навчається, знайти вихід із безвихідної ситуації, знайти оригінальне вирішення різного рівня труднощів та проблемності творчих завдань.	Вимагає від тих, хто навчається достатньо високого рівня творчих здібностей, базових знань, умінь та досвіду роботи в навчально-творчій діяльності. Відмічено також педагогічні труднощі в доборі та конструюванні творчих завдань, які б вимагали застосування методу інверсії.
Метод аналізу і синтезу фантастичних ідей – метод аналізу будь-яких нереальних і абсурдних ідей і виділення в них раціонального компонента.	1) вибір будь-якої нереальної, фантастичної ідеї з вирішення проблеми; 2) розклад її на реальну та нереальну складові; 3) постановка запитання до нереального компонента (Чому це нереально?) і перерахування відповідей; 4) визначення випадків, коли нереальне може бути реальним («В яких випадках, в яких умовах це може бути реально?», аналіз отриманих варіантів і поєднання кращого з реальною складовою; 5) представлення отриманого результату; 6) рефлексія.	Корисний для пошуку оригінальних, нестандартних рішень, ідей	Потребує від учасників розвиненого творчого мислення, серйозного ставлення до справи і здатності знайти конструктивне рішення.

Продовження табл. 1

Методи	Послідовність реалізації методу	Переваги	Недоліки
Морфологічний аналіз (побудова морфоящика) – метод виділення різноманітних варіантів, що визначаються особливостями будови – морфологією досліджуваної проблеми.	1) вибір будь-якої системи для аналізу та визначення її мети; 2) визначення суттєвих складових та властивостей цієї системи (елементи, функції і т.п.), їх оформлення у вигляді осей морфо ящика (головка та графі одно- чи двомірної таблиці); 3) генерування ідей щодо можливих варіантів складових та їх внесення до морфоящика (заповнення клітинок таблиці); 4) аналіз та вибір кращих поєднань та їх опис; 5) представлення отриманих результатів; 6) рефлексія.	Дозволяє вирішити складні творчі завдання та знайти багато нових несподіваних, оригінальних ідей.	Займає досить багато часу. Потребує гарного володіння учасниками сутністю та ознаками системи, що аналізується, розвитку комбінаторного мислення та творчої уяви.

Основною метою даного тренінгу було: навчити викладачів використовувати технологію колективної розумової діяльності (КРД) для навчання студентів економічного профілю. Дана мета поділялася на пізнавальну: дізнатись про сутність та особливості технології КРД; мотиваційну: визнати значущість використання технології КРД студентів та практичну: навчитись використовувати методи і прийоми технології КРД. Загальна тривалість заняття – 4 академічні години. Зміст тренінгового заняття поданий у табл.2.

Таблиця 2

**План тренінгового заняття для викладачів на тему
«Технологія колективної розумової діяльності»**

Етапи заняття	Зміст	Трив., хв.
1. Вступ до заняття	1. Вступна організація, знайомство, повідомлення теми 2. Мотивувальна вправа «Знайди слово» 3. З'ясування обізнаності викладачів щодо технології КРД 4. Постановка навчальних цілей, повідомлення плану заняття	20
2. Знайомство з технологією КРД	5. Міні-лекція “Технологія колективної розумової діяльності” 6. Обговорення правил взаємодії учасників у технології КРД 7. Складання організаційно-діяльнісної карти навчання на занятті, що проводиться за технологією КРД	20
3. Постановка та вирішення проблем за технологію КРД	8. Мозковий штурм «Проблеми навчального процесу» 9. Надання визначення поняття “інновація” за методом “снігова куля” 10. Синектичний штурм “Розробка інноваційного засобу навчання” 11. Генерування інноваційних ідей за методом інверсії 12. Отримання оригінальних вирішень проблеми за методом аналізу і синтезу фантастичних ідей 13. “Морфологічний ящик” розробки проекту інноваційного заняття	110
4. Завершення заняття	14. Заключна рефлексія за методом «Рефлексивна мішень» 15. Підбиття підсумків	10
РАЗОМ		2 акад. год.

Саме заняття було побудоване за описаною технологією. На початку заняття використовувалась мотивувальна вправа «Знайди слово», яка мала продемонструвати стереотипність мислення і переваги колективного генерування ідей. Далі обговорювались цілі заняття, проводилась коротка міні-лекція, що надавала необхідне уявлення про технологію КРД, обговорювались правила її реалізації та можливі методи. У подальшій роботі викладачам пропонувалося взяти участь у реалізації кількох методів творчої діяльності. За основу навчання було обрано спільну для всіх викладачів тему «Інновації у навчанні», відносно якої генерувалися проблеми та пропонувались способи їх вирішення. Завершувалось заняття рефлексивною вправою та підбиттям підсумків.

Результативність заняття виявилась досить високою. Переважна більшість викладачів виказали задоволеність проведеним заняттям, відмітили його корисність та необхідність запровадження у навчальному процесі.

Висновки. Проведена наукова та практична робота підтвердила необхідність запровадження технології колективної розумової діяльності у процес навчання студентів економічного профілю. Така технологія корисна насамперед тим, що сприяє розвитку економічного мислення студентів, подоланню стереотипів мислення, вчить їх генерації творчих ідей, колективному обговоренню, аналізу та прийняттю конструктивних рішень. Водночас ми вважаємо, що можливості цієї технології виходять за межі економічної підготовки і можуть використовуватись при навчанні студентів різного профілю. Також слід відмітити необхідність підготовки викладачів до використання таких технологій через тренінгові форми навчання, які дозволяють на практиці відчувати їх необхідність і можливість запровадження у навчальний процес.

Література

1. Александров С. Э. Рейтинг-анализ: Учебное пособие. / С. Э. Александров, П. Э. Фадеев. – Мн. : Тэхналогія, 1997. – 147 с.
2. Альтшуллер Г. С. Найти идею: Введение в теорию решения изобретательских задач / Г. С. Альтшуллер. – Новосибирск: Наука, 1986. – 209 с.
3. Вазина К. Я. Коллективная мыследеятельность – модель саморазвития человека / К. Я. Вазина. - М. : Педагогика, 1990. - 196 с.
4. Вачевський М. В. Теоретико-методологічні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції : монографія / М. В. Вачевський. — К. : ВД «Професіонал», 2005. – 364 с.
5. Гончаров С. М. Креативні методи навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу : навч.-метод. посіб. / [С. М. Гончаров, Т. А. Костюкова, О. М. Губницька та ін.] ; за заг. ред. проф. С. М. Гончарова. – Рівне : НУВГП, 2007. – 116 с.
6. Захарьев В. В. Инновационные вызовы для системы образования в условиях экономики знаний / В. В. Захарьев // Инновации, 2007 — № 4 (102). – С. 81-85.
7. Колот А. М. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості економічної освіти / А. М. Колот // Економіст. – 2005. – № 5 – 8. – С. 2-5.

8. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України – 2004. – № 6. – С.4-5.

9. Левитес Д. Г. Практика обучения: образовательные технологии / Д. Г. Левитес. - М. : Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. - 288 с.

10. Петров В. Основы теории решения изобретательских задач. Учебник. [Электронный ресурс] / В. Петров. – Режим доступа: http://ru.wikibooks.org/wiki/Основы_ТРИЗ.

Анотація

У статті розглядається проблема недосконалості наявних технологій навчання для вирішення актуальних завдань сучасної економічної освіти в Україні та показується можливість використання технології колективної розумової діяльності у процесі навчання студентів економічного профілю.

Аннотация

В статье рассматривается проблема несовершенства имеющихся технологий обучения для решения актуальных задач современной экономического образования в Украине и показывается возможность использования технологии коллективной мыслительной деятельности в процессе обучения студентов экономического профиля.

Summary

The article is dedicated problem of imperfect learning technologies available to address urgent problems of modern economic education in Ukraine and shows the use of the technology of collective thinking activity in the learning process of students in economics.

Ключові слова: *технологія навчання, технологія колективної розумової діяльності, професійна підготовка студентів економічного профілю, методи творчого вирішення проблем, мозковий штурм, синектика, метод «снігової кулі», метод інверсії, метод аналізу і синтезу фантастичних ідей, морфологічний аналіз.*

Ключевые слова: *технология обучения, технология коллективной мыслительной деятельности, профессиональная подготовка студентов экономического профиля, методы творческого решения проблем, мозговой штурм, синектика, метод «снежного кома», метод инверсии, метод анализа и синтеза фантастических идей, морфологический анализ.*

Key words: *education technology, the technology of collective thinking activity, training students in economics, methods of creative problem solving, brainstorming, synectics, the method of "snowball" method of inversion, the method of analysis and synthesis of fantastic ideas, morphological analysis.*